

Rechtbank Den Haag

Zaaknummer: C/09/571932 2019/379

AKTE REACTIE BEZWAAR

Datum: 4 december 2020

inzake:

1. **Vereniging Milieudefensie**
zowel voor zichzelf, als in haar hoedanigheid
van procesgevolmachtigde en
vertegenwoordiger van de mede-eisers die zijn
vermeld op **bijlage A**, welke bijlage aan de
dagvaarding is gehecht en daar deel van
uitmaakt,
gevestigd te Amsterdam;
2. **Stichting Greenpeace Nederland**,
gevestigd te Amsterdam;
3. **Landelijke Vereniging tot Behoud van de
Waddenzee**, gevestigd te Harlingen;
4. **Stichting ter bevordering van de Fossielvrij-
beweging**, gevestigd te Amsterdam;
5. **Stichting Both ENDS**, gevestigd te Amsterdam;
6. **Jongeren Milieu Actief**, gevestigd te
Amsterdam;
7. **Stichting ActionAid**, gevestigd te Amsterdam

Eisers

Hierna ook te noemen: "Milieudefensie c.s."

Advocaat: mr. R.H.J. Cox, mr. D.M.J. Dexters,
mr. A.J.M. van Diem en mr. S.J. Keuls

Contra

Royal Dutch Shell plc

Gevestigd te 's Gravenhage

Gedaagde

Advocaten: mr. J. de Bie Leuveling Tjeenk,
mr. N.H. van den Biggelaar en mr. D. Horeman

PAULUSSEN
ADVOCATEN

1. Milieudefensie c.s. heeft kennis genomen van de akte bezwaar van Royal Dutch Shell plc (hierna ook: RDS) van 4 december 2020.
2. RDS geeft in haar akte een onjuiste c.q. onvolledige weergave van de stellingname van Milieudefensie c.s. Anders dan RDS het doet voorkomen is er geen sprake van een nieuwe stellingname naar aanleiding van een reactie van RDS. Haar bezwaar moet daarom worden afgewezen en van strijd met de goede procesorde is geen sprake. Milieudefensie c.s. zal dit hieronder toelichten. Daarbij zal Milieudefensie c.s. ingaan op wat zij heeft gesteld in de dagvaarding en in de pleitaantekeningen 2 (ontvankelijkheid) en 3 (IPR).

I. **Met de dagvaarding wordt nevenschikkend opgekomen voor zowel mondiale als Nederlandse belangen**

3. In de dagvaarding is door Milieudefensie c.s. gesteld dat wordt opgekomen voor de mondiale belangen en tevens de Nederlandse belangen. Dat blijkt bijvoorbeeld uit randnummer 75 van de dagvaarding:

75. *Eisers verwijten Shell dat zij vanuit Den Haag een onrechtmatig (klimaat)beleid voert met grote schade aan mens en milieu tot gevolg, in Nederland en daarbuiten. Eisers worden door dit onrechtmatige handelen van Shell in hun belangen geraakt. De vorderingen van eisers op Shell zijn dan ook gebaseerd op aansprakelijkheid uit hoofde van een in Nederland gepleegde onrechtmatige daad die (mede) in Nederland tot schade en aantasting van belangen leidt. (onderstreping advocaat)*

4. Deze paragraaf is bedoeld als en kan niet anders worden gelezen dan dat gelijktijdig zowel voor de mondiale belangen als voor de Nederlandse belangen wordt opgekomen, zonder dat daarin een prioritering is aangebracht. Dat dit bedoeld is, blijkt ook evident uit de verdere uitwerking in de dagvaarding, waarin naast de mondiale belangen telkens specifieke aandacht is besteed aan de Nederlandse belangen en de directe en indirecte gevolgen van klimaatverandering in Nederland. Daarop wordt later in deze akte inhoudelijk teruggekomen.
5. De bovengenoemde aanpak is ook de reden waarom bij de beschrijving van de gevolgen van klimaatverandering niet expliciet aandacht is besteed aan andere landen dan Nederland.
6. Tegen de achtergrond van paragraaf 75 zijn de statuten van de NGO's en de daarin opgenomen doelomschrijvingen verduidelijkt en is gesteld dat deze NGO's voor alle gestelde belangen, dus zowel voor mondiale als Nederlandse belangen, kunnen opkomen. Daarmee is verduidelijkt dat de NGO's in deze zaak voor de grote schade aan mens en milieu, zowel in Nederland als daarbuiten opkomen. In dat verband verwijst Milieudefensie c.s. onder meer naar paragraaf 155 van de dagvaarding:

155. *Het oplossen en voorkomen van het klimaatprobleem en milieuproblemen in het algemeen en de verduurzaming van de samenleving, alles op mondiaal, landelijk, regionaal en lokaal niveau en zowel voor huidige als toekomstige generaties, zijn belangen die Milieudefensie zich blijkens het bovenstaande in (statutair) woord en daad aantrekt en die zij daarom tot haar belangen mag rekenen. Met haar rechtsvorderingen tegen Shell komt Milieudefensie op voor deze in haar statuten omschreven collectieve (rechts)belangen. Op grond van artikel 3:305a BW is Milieudefensie daarom ontvankelijk in haar rechtsvorderingen tegen Shell.*
7. Op dezelfde wijze is dit voor de andere NGO's inzichtelijk gemaakt, zodat ook voor deze NGO's vast staat dat deze kunnen opkomen voor de grote schade aan mens en milieu in Nederland én daarbuiten. Verder geldt dat enkel specifiek de Waddenvereniging een geografische beperking kent in haar statuten.
8. Uit het bovenstaande volgt dat de vordering van Milieudefensie c.s. gericht is op zowel de bescherming van mens en milieu in Nederland als daarbuiten, zonder daarin een prioritering aan te brengen.
9. Dat de vordering specifiek beoogt de Nederlandse belangen van mens en milieu te behartigen, volgt bovendien uit de omstandigheid dat deze vordering ook namens 17.379 Nederlandse particuliere eisers is ingesteld. Zie daartoe randnummer 305 van de dagvaarding:
305. *[...] De in deze dagvaarding uitvoerig te bespreken directe en indirecte gevolgen van een gevaarlijke klimaatverandering voor Nederlandse ingezetenen, zijn gevolgen die geen van de particuliere eisers zullen kunnen ontlopen en waaraan ieder van hen geregeld zal worden blootgesteld. Zij menen dat Shell niet het recht toekomt hun leefomgeving drastisch te veranderen en onveilig te maken [...]*
10. Het door RDS aangehaalde randnummer 50 van pleitnotitie 2 (ontvankelijkheid) van Milieudefensie c.s. kan niet anders gelezen worden dan in de hierboven toegelichte context. Dit randnummer luidt als volgt:
50. *Zelfs al zou aan het collectief algemeen belang waarvoor de NGO's opkomen, een geografische beperking tot Nederland worden aangebracht (waar rechtens geen grond voor is), dan staat dit de ontvankelijkheid van de NGO's natuurlijk niet in de weg. Zij komen immers uitdrukkelijk ook voor de Nederlandse milieubelangen en ingezetenen in deze zaak op.. Ook dat behoort tot de statutaire doelomschrijvingen van de zevende eisende NGO's.*

11. Met deze alinea is verduidelijkt, dat wanneer uw rechtbank om wat voor reden dan ook zou menen dat de doelomschrijving in de statuten van de NGO's onvoldoende ruim zou zijn om daaronder de beide nevengeschikte belangen – zowel de mondiale als Nederlandse - te kunnen omvatten, dat daaronder in ieder geval de Nederlandse belangen zijn besloten. Met andere woorden: indien de NGO's voor wat betreft de mondiale belangen niet ontvankelijk zouden zijn, zijn zij in ieder geval ontvankelijk voor wat de Nederlandse belangen betreft. Wanneer de NGO's niet kunnen optreden voor één van de nevengeschikte belangen blijft het andere nevengeschikte belang over.
12. Deze twee situaties, enerzijds de situatie waarin Milieudefensie c.s. zowel voor de nevengeschikte mondiale als de Nederlandse belangen ontvankelijk wordt verklaard (situatie 1) en anderzijds de situatie waarin Milieudefensie c.s. alleen voor de Nederlandse belangen ontvankelijk wordt verklaard (situatie 2), zijn mogelijkerwijs ter zitting aangeduid als respectievelijk de primaire situatie en de subsidiaire situatie. Dat doet er echter niet aan af dat in beide situaties de Nederlandse belangen evident aan de orde zijn.
13. We zouden vanzelf en automatisch in deze “subsidiaire situatie” belanden indien uw rechtbank van oordeel is dat geen sprake is van een ontvankelijkheid voor wat betreft het mondiale belang. In zoverre is van een nieuwe, subsidiaire grondslag van de vordering geen sprake. Indien en voor zover de woorden primair en subsidiair in dit verband tot verwarring hebben geleid, wordt op het gebruik van deze woorden teruggekomen.
14. Met deze toelichting heeft Milieudefensie c.s. niets anders willen verduidelijken dan dat wanneer de rechtbank zich, net zoals het Hof en de Hoge Raad in de Urgenda zaak, zou willen beperken tot de Nederlandse belangen, dat Milieudefensie c.s. gelijk ook de stichting Urgenda in ieder geval ontvankelijk is voor dát deel van de statutaire doelomschrijving. Overigens is er in de zaak tegen RDS geen enkele aanleiding om de aanpak in Urgenda te volgen. Van een mogelijke geografische beperking tot Nederland die zou kunnen volgen uit de statutaire doelomschrijving van Urgenda, is in de statuten van de eisende NGO's geen sprake. Dit is verduidelijkt in randnummers 43 tot en met 49 van de pleitnotitie 2 (ontvankelijkheid) van Milieudefensie c.s. Ter zitting is ten aanzien van dit laatste al toegelicht dat de rechtbank in de Urgenda-zaak in de statutaire bewoordingen ‘te starten in Nederland’ een prioritering heeft gezien en geen geografische beperking (r.o. 4.7 en 2.2 van de Urgenda-uitspraak van de rechtbank). Zoals in de pleitnotitie 2 verduidelijkt (randnummers 43 tot en met 49), heeft het Hof en de Hoge Raad zich hierover verder niet meer uitgelaten, omdat men reeds de Nederlandse belangen voldoende vond voor toewijzing van de vordering. Een dergelijke potentiële geografische beperking tot Nederland is in de statutaire doelstellingen van de NGO's niet terug te vinden. Reden waarom in randnummer 50 is onderstreept dat er in de zaak tegen RDS rehtens geen grond voor die beperking is. In zoverre is randnummer 50 eigenlijk een opmerking ten overvloede.
15. Uit de dagvaarding blijkt dus evident dat voor de hierboven genoemde nevengeschikte mondiale en nationale belangen wordt opgekomen.

II. Ter zake het toepasselijk recht

16. Teneinde toepassing van meerdere rechtsstelsels te voorkomen, heeft Milieudefensie c.s. uw rechtbank uitgelegd dat zij opteert voor het Nederlands recht, zulks op basis van:

- primair de grondslag dat Nederland het Handlungsort is (keuzerecht artikel 7 Rome II: plaats van de schadeveroorzakende gebeurtenis);
- subsidiair de grondslag dat Nederland het Erfolgsort is (hoofdregel artikel 4 lid 1 Rome II ex artikel 7 Rome II).

17. Milieudefensie c.s. is van mening dat Nederland het enige Handlungsort is. Dat heeft tot gevolg dat de mondiale gedragingen van RDS en de daaruit volgende milieuschade volledig naar Nederlands recht kan worden beoordeeld.

18. Indien dit standpunt door uw rechtbank niet zou worden aangenomen, stelt Milieudefensie c.s. zich op het standpunt dat Nederland het Erfolgsort is, en dat daarom het Nederlands recht op de zaak van toepassing is.

19. Deze optie is reeds uitdrukkelijk gemaakt in de dagvaarding, meer bepaald in randnummer 98, 101 en 102 van de dagvaarding, waarbij randnummer 102 het meest belangrijk is voor het voornoemde subsidiaire standpunt:

98. *De Rome II-Verordening wijst omwille van de volgende redenen als toepasselijk recht het Nederlands recht aan:*

1. *de schadeveroorzakende gebeurtenis die milieuschade tot gevolg heeft, vindt plaats in Nederland, zodanig dat ex artikel 7 van de Rome II-Verordening een rechtskeuze voor Nederlands recht wordt gemaakt;*
2. *de schade doet zich (mede) voor in Nederland [onderstreping adv.];*
3. *alle partijen, zowel gedaagde Shell als Milieudefensie en de mede-eisers, hebben woonplaats althans zijn gevestigd in Nederland;*
4. *gelet op alle feiten en omstandigheden heeft de te beoordelen onrechtmatige daad een kennelijk nauwe band met Nederland.*

101. *De eiser heeft blijkens dit artikel aldus het recht om eenzijdig te kiezen voor het recht van het land waar de schadeveroorzakende gebeurtenis zich heeft voorgedaan. Dit is Nederland aangezien het beleid van Shell dat tot klimaatverandering leidt, bepaald en vastgesteld wordt door het in Nederland gevestigde bestuur en de schadeveroorzakende gebeurtenis zich daarmee voordoet in Nederland. Onder gebruikmaking van dit keuzerecht wordt de rechtbank verzocht het Nederlands recht toe te passen.*

102. *In aanvulling op bovenstaande wordt opgemerkt dat ook op basis van algemene regel van artikel 4 lid 1 van de Rome II-Verordening te gelden heeft dat Nederlands recht van toepassing is. Artikel 4 lid 1 wijst namelijk het recht aan van het land waar de schade zich voordoet. De schade in de vorm van klimaatverandering en alle daaruit voortvloeiende nadelige (directe) gevolgen voor milieu en mens manifesteren*

zich mede in Nederland. Voor zover nodig voor de toepasselijkheid van het Nederlands recht, doen Milieudefensie c.s. een beroep op deze algemene regel van artikel 4 lid 1. [onderstreping adv.]

20. De verwijzing in randnummer 102 naar artikel 4 lid 1 Rome II kan enkel worden gezien in het licht van de verwijzing naar dit artikel in artikel 7 Rome II. Dit is immers de hoofdregel bij artikel 7 Rome II.
21. De keuze voor het recht is vormvrij¹ en kan door de rechtbank ambtshalve aangepast worden. Milieudefensie c.s. verwijst hiervoor expliciet naar Asser/Voncken 10-I 2018 nummers 279 respectievelijk 277.
22. Uit de hierboven aangehaalde randnummers uit de dagvaarding volgt dat expliciet geen sprake is van een terugkomen op een (definitief) gemaakte keuze. Het standpunt van Milieudefensie c.s. op dit punt is nooit gewijzigd.
23. Zoals uiteengezet in de dagvaarding, en ook ter zitting toegelicht, kiest Milieudefensie c.s. in de eerste plaats voor toepassing van het Nederlandse recht. Wanneer de weg naar het Nederlandse recht wordt gevonden via het Erfolgsort, brengt dat inherent met zich dat de procedure enkel ziet op de schade in Nederland. Immers, wanneer Milieudefensie c.s. het in dat geval ook over schade buiten Nederland hadden willen hebben, was in de dagvaarding aandacht besteed aan de andere rechtsstelsels en de specifieke schade in de andere landen en de daarvoor van belang zijnde feiten en omstandigheden. Milieudefensie c.s. heeft het evenwel niet over andere Erfolgsorten gehad.
24. RDS kan zich dan ook niet op het standpunt stellen dat zij hierdoor wordt overvallen en dat zij zich hierop niet had kunnen voorbereiden. Zoals hierboven toegelicht, wordt door Milieudefensie c.s. sowieso gelijktijdig voor zowel de mondiale belangen als voor de Nederlandse belangen opgekomen, zonder dat daarin een prioritering is aangebracht. RDS had zich dan hoe dan ook kunnen en moeten voorbereiden op de Nederlandse schade en belangen in relatie tot de te maken belangafweging in de zaak. Dit geldt te meer nu enkel de Nederlandse belangen en gevolgen voor de klimaatverandering in Nederland expliciet en uitgebreid onderbouwd worden. Voor geen enkel ander land is dit het geval. Dit wordt geïllustreerd aan de hand van de volgende voorbeelden uit de dagvaarding:
 466. *Bij dit alles is het van belang te beseffen dat de gevolgen op mondiale en Europese schaal (indirect) ook gevolgen zullen hebben voor de Nederlandse samenleving, naast de directe gevolgen die de opwarming voor Nederland zal hebben.*
 467. *Na deze indirecte gevolgen eerst kort te hebben toegelicht, zullen de directe gevolgen voor Nederland nader in kaart gebracht worden door het gebruik van Nederlandse en Europese rapporten.*

¹ En nergens volgt uit dat deze keuze niet voorwaardelijk gemaakt kan worden, waarbij de voorwaarde inhoudt dat de keuze moet leiden tot de toepassing van Nederlands recht op het geschil.

468. *Vanwege de internationale dimensie van de gevolgen van de opwarming van de aarde staat Nederland niet alleen bloot aan de gevaren die binnen de Nederlandse grenzen plaatsvinden, maar ook aan de gevaren die buiten de grenzen van Nederland plaatsvinden.*
473. *Het is evident dat Nederland geen eiland is dat zich kan afsluiten van de internationale gevolgen van klimaatverandering. De gevolgen van klimaatverandering in het buitenland moeten daarom betrokken worden bij het bepalen van de ernst en de omvang van de gevolgen en gevaren van klimaatverandering voor Nederland en zijn bewoners en de toekomstige generaties Nederlanders.*
477. *Nederland ondervindt nu en in de komende decennia naast de vele indirecte gevolgen uiteraard ook directe gevolgen van een steeds sterker wordende opwarming. De toegenomen hitteperiodes in Nederland [...] Het Hitteplan bevestigt dat in Nederland in 2003 en 2006 als gevolg van aanhoudende hitteperiodes enkele honderden mensen aan hittestress zijn overleden.² [...] Daarnaast is er ook een grote groep mensen wier gezondheid en kwaliteit van leven door hittestress wordt aangetast. Het gaat volgens het Hitteplan om gevolgen variërend van verminderd welbevinden, huidaandoeningen, uitdroging, ademhalings- en circulatieproblemen tot hitteberoertes.³*
478. *[...] Andere gezondheidsproblemen die voor Nederland verbonden zijn aan klimaatverandering zijn, naast hittestress, onder meer toenemende infectieziekten, verslechtering van de luchtkwaliteit, toename van UV-blootstelling en toename van water- en voedselgerelateerde ziekten. Volgens de Algemene Rekenkamer hebben de klimaatgevolgen voor Nederland de komende decennia ook in belangrijke mate betrekking op de waterproblematiek zoals overstromingen aan kust en rivieren, wateroverlast, watertekort, verslechtering van de waterkwaliteit, verzilting, vernatting en droogte.*
479. *De gevolgen die Nederland direct en indirect via de klimaatgevolgen in andere EU-landen zal ondervinden, kunnen ook worden afgeleid uit Europese studies.*
481. *Het KNMI heeft een inkijk gegeven in wat Nederland te wachten staat bij verdere opwarming in het rapport "KNMI '14, klimaatscenario's voor Nederland", dat in 2011 is uitgegeven door het Ministerie van Infrastructuur en Milieu en waarvan in 2015 een herziene uitgave is uitgebracht.⁴*
484. *De omvang en intensiteit van extreme weertypen in Nederland zullen toenemen (de huidige extremen zullen tegen die tijd het nieuwe normaal zijn) en iedereen zal daarmee te maken krijgen. (...)Daarbij moet voorts worden aangemerkt dat de*

² Nationaal Hitteplan 2007 p.7-8 (productie 162)

³ Nationaal Hitteplan 2007 p.7-8 (productie 162)

⁴ KNMI 2015: KNMI '14 Klimaatscenario's voor Nederland: leidraad voor professionals in klimaatadaptatie p.20-21 (productie 066)

temperatuurstijging in Nederland ongeveer tweemaal zo snel verloopt als het mondiale gemiddelde – en dat een mondiaal gemiddelde temperatuurstijging van 2°C zich in Nederland dus mogelijk zal manifesteren als een dubbel zo grote opwarming.

485. *Een rapport dat de gevolgen voor (West-) Europa in kaart heeft gebracht van een opwarming van 3 tot 4°C, is het zogeheten ClimateCost Project dat door de EU financieel is ondersteund en ook voor Nederland van belang is. Dit rapport⁵ is door de Algemene Rekenkamer meegenomen in het hierboven aangehaalde rapport en ook het PBL verwijst naar dit rapport.⁶ Zonder aanvullende mitigatie en adaptatie zijn de gevolgen voor de (West-)Europese landen, waaronder Nederland, van een 3 tot 4°C-opwarming⁷ volgens dit rapport (onder meer) de volgende: (...)*
- *dat aan de kustgebieden rond 2050 ieder jaar circa 55.000 mensen en rond 2080 ieder jaar tussen de 121.000 en 425.000 mensen getroffen zullen worden door overstromingen en nog eens 438.000 mensen verplaatst zullen moeten worden;⁸ (...)*
 - *dat, naast de kustgebieden, aan de rivieren rond 2050 ook nog eens ieder jaar circa 300.000 mensen en rond 2080 ieder jaar circa 360.000 mensen getroffen zullen worden door overstromingen (kust en rivieren samen dus tot wel 785.000 getroffen per jaar plus 438.000 verplaatsten); dat de kosten daarvan rond 2050 jaarlijks circa 46 miljard euro en rond 2080 jaarlijks circa 98 miljard zullen bedragen; dat de werkelijke kosten met een factor 2 hoger of lager kunnen zijn; dat dit met name in Engeland, Ierland, Italië, Nederland en België tot hoge kosten zal leiden;⁹*
486. *Het is goed te beseffen dat het hiervoor besproken ClimateCost-rapport over de gevolgen van klimaatverandering voor (West-)Europa, rekening heeft gehouden met een zeespiegelstijging tot 2080 van maximaal 37 centimeter.¹⁰ [...]*
487. *Het KNMI heeft op basis van een eigen doorrekening uit 2017 bericht dat nieuwe wetenschappelijke inzichten tonen dat de zeespiegel deze eeuw al met 2,5 tot 3 meter kan stijgen in geval van een hoog mondiaal emissiescenario. Deze nieuwe indicatie van de te verwachten zeespiegelstijging tot een bovengrens van 2,5 tot 3 meter bij een hoog emissiescenario is volgens het KNMI in lijn met andere recente internationale wetenschappelijke studies.¹¹*
489. *Het rapport in opdracht van de Deltacommissaris laat zien dat bescherming van Nederland tegen dergelijke extreme scenario's uiteenlopende en zeer ingrijpende maatregelen vraagt, bijvoorbeeld om de waterveiligheid en zoetwatervoorziening in Nederland deze eeuw te kunnen borgen. [...] Het rapport toont dat er tevens een zeer urgent verdrinkingsrisico bestaat voor de Waddenzee, Nederlands enige UNESCO-Werelderfgoednatuurgebied en 's werelds grootste aaneengesloten intergetijdengebied. [...] De West- en Noord-Nederlandse landbouw zal te maken krijgen met mogelijk zeer ernstige verzilting via grondwater en rivieren, en opstuwing van rivierwater kan tot ver in het binnenland voor ernstige problemen zorgen, als direct gevolg van sterke zeespiegelstijging.*

⁵ ClimateCost Project 2011 Final Report (productie 167)

⁶ PBL 2013, *De achtergrond van het Klimaatprobleem*, noten (productie 100)

⁷ PBL 2013, *De achtergrond van het Klimaatprobleem* (productie 100): Het betreft hier het in het rapport behandelde A1B scenario, dat uitgaat van een temperatuurstijging van 2.4°C tot 3.4°C in de periode 2071-2100 ten opzichte van de periode (1961-1990), hetgeen ongeveer 3 tot 4 graden opwarming is ten opzichte van het pre-industriële niveau.

⁸ ClimateCost Project 2011 Final Report, p.4 (productie 167)

⁹ ClimateCost Project 2011 Final Report, p.6 (productie 167)

¹⁰ ClimateCost Project 2011 Final Report, p.4 (productie 167)

¹¹ KNMI 6 april 2017, *Extreme Zeespiegelstijging in de 21^e eeuw* (productie 168)

490. *Na 2100 kan bovengenoemde versnelde zeespiegelstijging doorzetten tot 5 en mogelijk 8 meter in 2200, aldus het Deltares rapport.¹² [...] De experts stellen dat bij meerdere meters zeespiegelstijging grootschalige terugtrekking naar hoger gelegen gronden in Zuidoost-Nederland en het buitenland als serieus scenario moet worden overwogen.*
660. *Dat klimaatverandering een bedreiging is voor het recht op leven en gezondheid en andere betrokken rechten, volgt ook uit de in deze dagvaarding in hoofdstuk VII uitvoerig besproken gevolgen van klimaatverandering op mondiale, regionale en Nederlandse schaal. Hittestress, overstromingen, zeespiegelstijging, oprukkende infectieziekten, zomersmog, de aantasting van ecosystemen, flora en fauna en de risico's voor de drinkwater- en voedselvoorziening zullen het recht op leven (artikel 2 EVRM) en het recht op gezondheid en een ongestoord gezinsleven (artikel 8 EVRM) steeds verder aantasten, ook in Nederland.*
663. *Het gerechtshof heeft in de Urgenda-zaak geoordeeld dat door de reële dreiging van een gevaarlijke klimaatverandering een ernstig risico bestaat dat ingezetenen van Nederland geconfronteerd worden met het verlies van leven en/of verstoring van het gezinsleven. [...] Het is volgens het hof ook zonder meer aannemelijk dat reeds de huidige generatie Nederlanders, met name doch niet uitsluitend de jongeren onder hen, tijdens hun leven te maken zullen krijgen met de nadelige gevolgen van klimaatverandering indien de wereldwijde uitstoot van broeikasgassen niet adequaat wordt teruggedrongen (r.o. 37).*
680. *Het feit dat het gehele grondgebied van Nederland of een grotere regio door klimaatverandering wordt getroffen en de gehele bevolking of een substantieel deel daarvan de rechtsschending zal ondergaan, staat aan een beroep op mensenrechtenschending dus niet in de weg.*
683. *[...] Daarom kan worden vastgesteld – indachtig de indirecte horizontale werking van het EVRM en de EHRM jurisprudentie ter uitlegging daarvan – dat het gebrek aan maatregelen van Shell om haar proportionele verantwoordelijkheid te nemen in de bescherming tegen gevaarlijke klimaatverandering, tot mensenrechtenschending in Nederland (en daarbuiten) leidt, althans zal gaan leiden en dat het belang van Milieudefensie c.s. om daartegen op te komen voldoende individualiseerbaar is.*
784. *De Nederlandse financiële sector zou met substantiële verliezen te maken kunnen krijgen in de transitie van vervuilende naar schone energiebronnen, variërend van 48 miljard tot 159 miljard euro.¹³ Effectief en tijdig klimaatbeleid, het verschuiven van investeringen en risicomanagement kunnen helpen deze risico's te verkleinen, aldus DNB.¹⁴*

¹² Haasnoot, Deltares 2018, *Mogelijke gevolgen van versnelde zeespiegelstijging voor het Deltaprogramma – een verkenning*, p.4 (productie 068)

¹³ [De Nederlandsche Bank 2018 De Nederlandsche Bank Overzicht Financiële Stabiliteit](#) p.43 (productie 253)

¹⁴ [De Nederlandsche Bank 2018 De Nederlandsche Bank Overzicht Financiële Stabiliteit](#) (productie 253)

25. Een beperking tot de schade in Nederland betekent evenwel dat ook in dat geval nog steeds acht moet worden geslagen op de mondiale gevolgen van klimaatverandering, omdat veel mondiale gevolgen indirect gevolgen hebben voor Nederland. Daarenboven benadrukt Milieudefensie c.s. dat ook de volledige mondiale emissies meegenomen moeten worden in de afweging van de rechtbank omdat deze mondiale emissies gezamenlijk tot de schade in Nederland leiden.
26. Zoals gezegd, wordt opgekomen voor de nevensgeschikte mondiale en Nederlandse belangen zonder daarin een prioritering aan te brengen. Uit de voorgaande alinea volgt dat de vordering van Milieudefensie c.s. inclusief de daarvoor van belang zijnde feiten en omstandigheden hetzelfde blijven, ongeacht of voor het mondiale én Nederlandse belang wordt opgekomen dan wel louter voor het Nederlandse belang wordt opgekomen. RDS had zich op beide scenario's kunnen voorbereiden, gelet op alle feiten, omstandigheden en stellingen die Milieudefensie c.s. reeds 1,5 jaar geleden in de dagvaarding betrokken heeft.

III. Het bezwaar kan niet slagen

27. Op grond van al het voorgaande kan het bezwaar van RDS niet slagen. Er is geen sprake van een eisenwijziging of een wijziging van de grondslag voor de eis, zoals bedoeld in artikel 130 Rv (noch artikel 129 Rv).
28. Volledigheidshalve wordt benadrukt dat hoe dan ook geen sprake is van strijdigheid met de eisen van een goede procesorde.
29. Gelet op het bovenstaande ligt de stellingname van Milieudefensie c.s. geheel en al in het verlengde van de stellingen en onderbouwingen in de dagvaarding. Strikt gezien is dan ook geen sprake van een wijziging van de grondslag van de vordering, maar slechts van een verduidelijking van hetgeen reeds evident in de dagvaarding besloten ligt. Ook is geen sprake van een aanpassing van de strategie of vordering naar aanleiding van de verweren van RDS.
30. Hetgeen door Milieudefensie c.s. in de dagvaarding is gesteld, is reeds onderdeel van het geding en zal door RDS hoe dan ook weersproken moeten worden. Doet zij dat niet of niet voldoende, dan dient op basis van artikel 149 Rv het niet betwiste als tussen partijen vaststaand te worden aangemerkt. RDS heeft de mogelijkheid gehad om op deze stellingen te reageren bij conclusie van antwoord en tijdens het meerdaags pleidooi.
31. Er ontstaat niet opeens een ander of wezenlijk ander debat tussen partijen. Dit debat bestond al op basis van hetgeen evident in de dagvaarding is aangevoerd. Er is dan ook geen sprake van een onredelijke bemoeilijking van de verdediging of onredelijke vertraging van het geding (artikel 20 Rv).
32. Deze door de rechtbank voorgestelde en vervolgens door partijen gekozen wijze van procederen mag de mogelijke proceshandelingen van Milieudefensie c.s. niet negatief beïnvloeden (artikel 19 Rv). Niettegenstaande al het voorgaande heeft RDS hoe dan ook voldoende gelegenheid gehad en zal RDS nog voldoende gelegenheid krijgen om inhoudelijk in te gaan op de standpunten van Milieudefensie c.s. Het volgen van het bezwaar van RDS zou juist de belangen van Milieudefensie c.s. schaden en in strijd zijn met de goede procesorde.

MITSDIEN

Verzoekt Milieudefensie c.s. het bezwaar van Shell ongegrond te verklaren.

Waarvan akte!

Advocaat,

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'S.J. Keuls', written over a horizontal line.

Deze zaak wordt behandeld door mr. R.H.J. Cox, mr. D.M.J. Dexters, mr. A.J.M. van Diem
en mr. S.J. Keuls.

Paulussen Advocaten te Maastricht